

PUHOKSEN PATRUUNA

Nils (Niilo) Ludvig Arppe syntyi joulukuun 19.päivänä 1803. Hänen isällään Ala-Karjalan laamanni Nils Arppella oli omistuksessaan Suorlahdella Orpolan eli Sofielundin tila. Lapsia oli kaikkiaan kahdeksan, joista Nils Ludvig oli toiseksi vanhin. Laamanni oli avioliitossa kaikkiaan kolme kertaa (kuten muutoin Nils Ludvigin) ja hänen ensimmäinen vaimonsa Margaretha Sofia, o.s. Wegelius, polveutui Karjalan kuninkaaksi sanotusta Gabriel Walleniuksesta, joka Tohmajärven Jouhkolassa suoritti merkittävän elämäntyön. Ehkäpä Nils Ludvigin liikemieskyvyistä osa tuli tätä kautta.

Arppen kotikielenä oli ruotsi, jota hän mieluiten käytti esimerkiksi kirjeissään, mutta hän osasi myös varsin hyvin suomea. Koulunsa Arppe kävi Savonlinnassa ja tällöin pääasiallisena opetuskielenä oli saksa. Tästä oli myöhemmin suuri hyöty liiketoimissa. Ylioppilaaksi Nils valmistui Turussa, ja kerrotaan, että häntä kirjoituksiin valmensi itse A. I. Arwidsson. Tämän merkittävän kulttuuripersoonan ja suomalaisuusmiehen vaikutus ei varmaankaan voinut olla näkymättä nuoren miehen ajattelussa.

Arppe opiskeli sitten lakitiedettä isänsä tapaan ja ehti olla Vaasan hovioikeudessa auskultanttinakin. Kun hänen isänsä yllättäen kuoli v. 1823, se ei välittömästi lopettanut Nilsin opiskelua, mutta jatkuva huoli sisaruksista ja sisarpuolista pakotti hänet jonkin ajan kuluttua muuttamaan Puhokseen. Lakimiehen toiminnalla ei Arppe katsonut saavansa riittäviä tuloja, joten hän päätti antautua liikealalle.

Varsin nopeasti Arppe sitten nousi merkittäväksi tekijäksi Karjalan liike-elämässä jo alle 30-vuotiaana. Liiketoimet ja huoli alaikäisistä sisaruksista veivät hänen aikansa niin tarkoin, että ensimmäisen avioliiton hän solmi vasta 1840 Johanna Porthanin kanssa. Avioliito oli onnellinen, mutta lyhyt. Johanna kuoli jo v. 1843. Kahden vuoden kuluttua Nils kuitenkin meni naimisiin edellisen vaimonsa sisaren Mathildan kanssa. Tällä kertaa avioliitto kesti kymmenen vuotta päätyen Thildan kuolemaan vain 29-vuotiaana. Kolmannen avioliiton Arppe solmi Koivikolla hänen perheensä kotiopettajattarena toimineen Amalia Seitzin kanssa. Kaikkiaan näistä avioliitoista syntyi yksitoista lasta.

Nils Ludvigin oma elämä päättyi joulukuun 9.päivänä 1861 Värtsilässä, minne hän oli perustanut merkittävän rautatehtaan ja rakennuttanut uuden kartanon. Sahateollisuus oli juuri näihin aikoihin pääsemässä irti sitä kahlinneista rajoituksista ja Arppella oli tietävästi suuria suunnitelmia, mutta ne jäivät toteuttamatta. Viimeinen leposija hänellä on Kiteen kivikirkon lähellä kahden ensimmäisen vaimonsa välissä. Sukuhautaa suojaavat kauniit vuonna 1843 istutetut lehtikuuset, jotka hyvin symboloivat hänen monipuolista elämäntyötään

Puhoksen saha

Saattaa kuulostaa yllättävältä, ettei Arppe koskaan omistanut Puhoksen sahaa. Hän toimi sen hoitajana ja tosiasiallisena käynnissäpitäjänä, mutta omistaja oli aluksi hänen lankonsa Johan Fabritius ja hänen kuoltuaan Nilsin sisar Sophie ja tämän lapset. Johan Fabritius oli jo alun perin kykenemätön liikeyritystä hoitamaan ja uskoi kaikki asiat Nils Ludvigin huostaan. Myöhemmin Johan sitten tuli synkkämieliseksi ja kuoli mielisairaana 1833. Kansan keskuudessa kierteli monenlaisia tarinoita tästä onnettomasta miehestä, mutta niiden todenperäisyys lienee varsin kyseenalainen.

Puhoksen sahan perusti alkuaan Jooseppi Wallenius, joka 1783 sai luvan sahan ja myllyn perustamiseen. Ja paria vuotta myöhemmin tiedetään näiden laitosten jo toimineen. Vasta Arppen aikana saha kuitenkin nousi varsinaiseen kukoistukseensa. Pitkällisen anomisen jälkeen hän sai luvan sahauttaa 10 000 tukkia vuodessa, mikä siihen aikaan nosti sahan maan suurimpien joukkoon.

Pystyäkseen toteuttamaan laajasuuntaiset liiketoimensa Arppe tarvitsi pääomaa. Sitä hän sai lainaksi Johan Hallonbladilta (kauppatuttava äidin suvun puolelta). Tätä ei Hallonbladin varmaankaan tarvinnut katua, sillä sopimukseen kuului ehto, jonka mukaan Hallonblad tai hänen perillisensä saivat puolet Arppen liiketoiminnallaan hankkimasta voitosta. Siihen aikaan tosin vallitsi pelko, että puu loppuisi metsistä, ja sahatoimintaa säänneltiin varsin ankarasti. Tähän seikkaan kariutuivat Arppenkin monet yritykset tällä alalla.

Moneen otteeseen Arppe harkitsi sahan muuttamista höyrykäyttöiseksi. Hänen tiedetään anoneenkin lupaa Puhoksen sahan koneistamiseksi vanhanaikaisen vesisahan sijaan höyrykoneella, mutta tähän ei suostuttu, sillä yhä pelättiin raaka-aineen ehtymistä.

Sahan suuruuden aikana siellä työskenteli 200-300 miestä, joista kolmisenkymmentä on luettava toimihenkilöihin. Työväkeensä Arppella oli erittäin hyvät suhteet. Hän arvosti toimeliaisuutta ja rehellisyyttä ja tavallaan koulutti itse henkilökuntansa. Tiedetään monen hyväpäisen ja opinhaluisen nuoren miehen saaneen häneltä avustusta opinnoissa ja myöhemmin työpaikan, jos sitä tarvittiin. Siihen aikaan niin arka kielikysymys ei myöskään Puhoksen sahalla näytellyt mitään osaa. Sulassa sovussa puhuttiin niin suomea, ruotsia kuin saksaakin.

Aikaa myöten Arppen kiinnostus sahatoimintaan kuitenkin laantui ja hän suuntautui metalliteollisuuteen ja kaivostoimintaan. Erityisesti tähän suuntaan vaikutti vuoden 1851 saha-asetus, jossa toimintaa pyrittiin entisestään rajoittamaan. Itse ”hänen hirmuisuutensa” L. G. von Haartman oli tuon asetuksen takana ja sahaustoiminnan varsinainen vastustaja. Kun tiedetään vapaaherran mahti Suomen silloisessa

talouselämässä, jäi Arppe auttamattomasti häviölle, vaikka hän esittikin järkeenkäyviä ja teräviä mielipiteitä rajoituksia vastaan.

Kun Fabritiuksen perikunta 1856 halusi myydä Puhoksen sahan, ei Arppe enää tuntenut mielenkiintoa sen ostamiseen. Hänen mietteensä olivat jo kokonaan toisaalla, lähinnä Möhkössä ja Värtsilässä. Sahan ostivatkin sitten Antti Mustonen ja Simo Parviainen.

Ilmarinen

Puhoksen sahan historiaan kuuluu erottamattomasti Suomen ensimmäisen höyrylaivan, Ilmarisen, rakentaminen. Tämä Arppen tuuma oli hämmästyttävä, sillä 1830-luvun alkupuolella höyrylaiva oli harvinainen näky Suomen merenrantasatamissakin. Ja nythän oli kysymyksessä sisävesiliikenne.

N. L. Arppe anoi syyskuun 2.päivänä 1832 itseltään keisarilta lupaa aluksen rakennuttamiseen ja samalla 50 vuoden yksinoikeutta höyryalusliikenteen harjoittamiseen Saimaan vesistöillä. Senaatille, joka asian käytännössä ratkaisi, se tuli ilmeisesti niin odottamatta, ettei korkein hallintoelin oikeastaan osannut sanoa mitään. Lupa myönnettiin ilman muuta, yksinoikeus tosin rajoitettiin 20 vuoteen.

Höyrykone oli 34-hevosvoimainen ja sijoitettiin aluksen keskelle. Se pyöritti molemmin puolin olevia vesipyöriä. Kone tilattiin pietarilaisesta yhtymästä, joka hankki sen Englannista Clarcken konepajalta. Hinta oli ihmisten mielestä huimaava: 30 000 kultamarkkaa, ja yleisesti arveltiin hankkeen tuottavan tappiota. Mutta Arppe oli tapansa mukaan ollut oikeassa, sillä Ilmarinen tuotti voittoa.

Aluksella kokkipoikana ollut kiteeläinen Juhana Savolainen on kertoillut, että Arppe oli laivaansa hyvin tyytyväinen. Joskus oli matkalla mukana myös Johanna-rouva, joka vaati, että ruoka- ja kahviastioiden piti olla kauniisti katetut ja kiiltävän puhtaita. Yksinään matkatessaan ei Arppe tällaisiin seikkoihin huomiota kiinnittänyt.

Ilmarinen veti perässään 4-5 lotjaa, joihin oli lastattu 600-1000 tusinaa lautoja. Näin voitiin sahan tuotanto nopeasti siirtää Saimaan eteläpäähän edelleen toimitettavaksi. Arppen tiedetään myös vuokranneen Ilmarista muille puutavarayhtiöille ja saaneen kuljetuksista kohtuullisen voiton.

Käytössä maamme ensimmäinen höyryalus oli kymmenisen vuotta. Se purettiin Puhoksessa 1844. On ikävää, ettei tästä pohjalaisen rakennusmestari Sandsundin kuuluisimmasta aikaansaannoksesta ole säilynyt tarkkoja piirustuksia. Eräänä syynä Ilmarisen romuttamiseen lienee ollut se, että Arppe rakennutti 1843 Oriveden ja Pyhäjärven välisen kannaksen yli eräänlaisen hevosrautatien, jota myöten myös sahan tuotannon kuljetus kävi helposti.

Koivikko

Aluksi Arppe viihtyi hyvin Puhoksen suuressa kartanossa, jossa kerrotaan olleen liki 30 huonettakin. Mutta noin 1835 tuli kuvaan mukaan ankarahenkinen pietismi, kun kartanoon saapui Nilsin sisaren lasten kotiopettajaksi Carl Gustaf von Essen. Sophie -sisar ihastui kovin nuoreen ja tulisieluseen Esseniin ja meni myöhemmin hänen kanssaan avioliittoon. Mutta Arppe ei pitänyt pietismistä, jota hän luonnehti ankeaksi ja ilottomaksi.

Vuonna 1840 Arppe muuttikin rakennuttamaansa Koivikon kartanoon. Se sijaitsi lähempänä Ätäsköjärveä kuin nykyinen tilan päärakennus ja oli rakennettu Pyhäjärven laskun (valmis 1839) kuivaksi jättämälle maalle. Täällä Arppe eli onnellista, mutta samalla melko eristynyttä perhe-elämää.

Vuonna 1845 Arppe teki laajan ulkomaanmatkan Keski-Eurooppaan ja sai monia vaikutteita metsänhoidon ja maatalouden alalta. Niitä hän sovelsi Koivikolla ja muodosti vähitellen mallitilan, vaikkei tämä toiminta hänen ominta aluettaan ollutkaan. Hän ojitti suuria alueita, noin 200ha, joista melkoisen osan saattoi myös viljelykseen käyttäen kydötys- eli pinnanpolttamisen menetelmää. Hän yritti myös toteuttaa ns. vesitysmenetelmää, jossa niitty lasketaan veden alle. Ehkäpä syynä oli liian hapan vesi, mutta tämä yritys ei kuitenkaan tuottanut tulosta. Hän myös hankki tilalle suuren karjan, osan aina Hollannista saakka, sekä perusti meijerin.

Näkyvin muisto Arppen ajasta Koivikolla on lehtikuusimetsä. Se on pääosiltaan peräisin vuodelta 1847, jolloin noin 3000 puuta istutettiin 12 ha:n alueelle. Kokeiluun kuului sekä siperialaisia että eurooppalaisia lehtikuusia sekä kotimaisia mäntyjä ja kuusia vertailuaineiston saamiseksi. Tällainen kokeilutoiminta oli siihen aikaan Suomessa erittäin harvinaista. Mutta Arppella olikin valtavat metsäalueet hallinnassaan eri puolilla Pohjois-Karjalaa ja hän halusi paitsi hyödyntää metsiään myös hoitaa niitä.

N. L. Arppe ihmisenä

Puhoksen patruuna oli rehellinen, toimielias ja kotiseurakas. Kun Arppe itse oli rehellinen, häneen yleisesti luotettiin kuin kalliioon. Hän esimerkiksi anoi ja sai luvan setelijakeluun. Ne olivat vekselimuotoisia ja kopeekkamääräisiä aina yhteen ruplaan asti. Kun ne olivat muodoltaan pitkiä ja kaitoja niitä alettiin sanoa Arppen koirankielekkeiksi. Valtion laskettua liikkeelle 1mk:n ja 3 mk:n seteleitä, kansa kyseli, olivatko ne yhtä varmoja kuin Arppen rahat.

Arppe oli myös kulttuurihenkilö. Hän uskoi lujasti Suomen kansaan. Kirjeessään ystävälleen kenraali E. G. von Fieandtille hän sanoi: Maamme kykenee kohoamaan kulttuuriin, jota emme saata kuvitellakaan mielessämme, jos vain älykäs sivistyneistömme tahtoo ja tajuaa käydä esikuvana tietä viittomassa.

Koko elämänsä Arppe asui ja toimi Pohjois-Karjalassa. Hän ei tätä syrjäistä kolkkaa halunnut vaihtaa pois, vaikka mahdollisuuksia varmasti olisi ollut. Ilman Arppea olisi teollisuuden ja yrittämisen kuva tässä maakunnassa varmaankin toisenlainen.

Käytetyt lähteet:

O. Mustelin: Nils Ludvig Arppe Karjalan teollisuuden perustaja

K. I. Karttunen: Saimaan vesistön höyrylaivaliikenteen 100-vuotishistoria

E. G. Palmén: Niilo Ludvig Arppe (Oma maa VI)

I. Härkönen: Karjalan kirja

U. ja E. Karttunen: Kiteen seurakunnan historia

U. Brander: Maatalouden kehityksestä Kiteellä (Kiteen seurakunta)